

พัฒนาการกับทางเลือกของสังคม

แสง รัตนมงคลมาศ

1. ความนำ

ปรากฏการณ์สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศด้อยพัฒนา คือ ความพยายามดิ้นรนเพื่อการหลุดพ้นจากภาวะความด้อยพัฒนาต่างๆ ที่ปรากฏออกมาในรูปของความยากจน การว่างงาน เงินเฟ้อ ความไม่เท่าเทียม ความอยุติธรรม ความเสื่อมทางศีลธรรม การขาดเสรีภาพและเสถียรภาพทางการเมือง ภาวะความด้อยพัฒนาเหล่านี้ในหลายประเทศยิ่งแก่งเป็นปัญหา ยิ่งพัฒนา ยิ่งจนลงยิ่งเป็นหนี้ต่างประเทศมากขึ้น มีอัตราการว่างงานสูงขึ้น เงินเฟ้อมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงและความอยุติธรรมทางสังคมขยายตัวมากขึ้น ศีลธรรมของประชาชนเสื่อมทรามลงสิทธิเสรีภาพถูกถูกลิดรอน และเสถียรภาพทางการเมืองยิ่งสั่นคลอนมากขึ้น ความล้มเหลวของผลการพัฒนานี้ ถ้าจะถามนักวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็มักจะได้อธิบายว่าเป็นปัญหาเกี่ยวกับเทคนิคการวางแผนและการปฏิบัติตามแผน มีส่วนน้อยของนักวิชาการที่จะยอมมองไกลเกินกว่าปัญหาความผิดพลาดทางเทคนิค โดยเห็นว่าปัญหาที่แก้ไม่ตกเหล่านั้นเป็นปัญหาที่ใหญ่กว่าปัญหาเทคนิค เป็นปัญหาของสังคมและปัญหา "แนวทาง" การพัฒนาที่เลือกใช้อยู่ในสังคมนั้นๆ สาเหตุที่นักวิชาการส่วนใหญ่ไม่คิดหรือไม่แสดงเรื่องปัญหาแนวทางนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะความคับแคบในการมองปัญหา อันเป็นผลสะท้อนจากอคติทางความรู้ ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาการที่ร่ำเรียนมา อีกส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการมีความระแวงถึงประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสียแห่งฐานะความเป็นอยู่ และอำนาจทางสังคมของตนที่พาดพิงอยู่กับการเลือกแนวทางใดแนวทางหนึ่ง

2. แนวทาง

โดยทั่วไปประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายมักจะกล่าวอ้างว่า ตนมีแนวทางการพัฒนาเป็นของตนเองไม่ซ้ำแบบใคร ไม่ได้ลอกเรียนจากไหน หรือไม่ได้เอนเอียงในลัทธิแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งโดยเฉพาะ การกล่าวอ้างถึงแนวทางของตนเองนี้ อาจเป็นการกระทำเพื่ออวดตัวอวดศักดิ์ศรีแก่ชาวโลกหรืออาจเป็นการกระทำเพื่อบิบบือนหรือปกป้องความขัดแย้งเกี่ยวกับการเลือกแนวทางต่างกันในกลุ่มบุคคลของสังคมตน ตามความเป็นจริงแล้ว ประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่หาได้มีแนวทางการพัฒนาชนิดที่เรียกได้อย่างเต็มปากว่าเป็นของตัวเอง แนวทางที่แต่ละประเทศเลือกเดินอยู่นั้น มักจะเป็นการเดินตามแนวทางใหญ่อย่างใดอย่างหนึ่งระหว่าง ทุนนิยมกับสังคมนิยม การเลือกแนวทางเพื่อการพัฒนาที่เหมือนกับการเลือกแว่นตาเพื่อส่องดูปัญหาและหนทางแก้ไข โดยที่กลุ่มบุคคลต่างกันด้วยประโยชน์และแนวคิดต่างกันก็มักจะมีแนวโน้มในการเลือกกรอบและสีแว่นต่างกัน การเลือกกรอบและสีแว่นที่ต่างกันนี้ นอกจากจะเป็นการบ่งบอกถึงการมีรสนิยมต่างกันแล้ว ยังแสดงถึงความต้องการในการมีแนวทางการพัฒนาต่างกันภายในกลุ่มบุคคลที่ต่างกัน

ดังนั้น การเลือกแนวทางการพัฒนาจึงเป็นเรื่องการเลือกของสังคมเพื่อกลุ่มสังคม ไม่ใช่การเลือกของบุคคลเพื่อประโยชน์แห่งบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นการเลือกที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความขัดแย้งของกลุ่มประโยชน์ต่างกัน เป็นการเลือกที่โหดร้ายที่ทำให้เกิดประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสีย ได้มากได้น้อย ได้ก่อนได้หลังระหว่างกลุ่มบุคคลที่ต่างกัน และเป็นการเลือกเชิงเผด็จการที่มีการบังคับการเสียสละ โดยบุคคลกลุ่มหนึ่งจำต้องยอมจำนนให้กับบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง ภายใต้ทางเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริง ไม่มีแนวทางการพัฒนาใดในโลก ที่จะทำให้นักบุคคลทุกกลุ่มในสังคมได้รับผลการพัฒนาพร้อมกันและเท่าเทียมกัน การได้มากได้น้อยได้ก่อนได้หลังนี้ถือเป็นเกณฑ์ธรรมชาติของเรื่องการเลือกและก็เป็นธรรมชาติอีกเช่นกันที่ผู้ได้น้อยได้หลัง หรือผู้เสียเปรียบย่อมมีสิทธิและความชอบธรรมในการต่อสู้เพื่อประโยชน์และแนวทางของตน ความถูกต้องดีเลวของแต่ละแนวทางนั้นไม่อาจตัดสินด้วยอำนาจและประโยชน์ของผู้กำหนดทางเลือกนั้น ๆ แต่จะถูกตัดสินด้วยประโยชน์

แห่งการรับใช้บุคคลส่วนใหญ่ของสังคมว่าแนวทางใดจะสามารถปฏิบัติรับใช้บุคคลส่วนใหญ่ของสังคมได้มากกว่ากัน

3. ความขัดแย้ง

ความขัดแย้งระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยมนั้น จริง ๆ แล้วมีอยู่หลายเรื่องหรือแทบจะทุกเรื่องก็ได้ ทั้งนี้เพราะทั้งสองลัทธิต่างก็มีข้อบกพร่อง เป้าหมาย และพื้นฐานแนวคิดในการมองปัญหาชีวิตและสังคมแตกต่างกัน สำหรับในที่นี้จะเสนอวิเคราะห์ความแตกต่างเฉพาะเรื่องแนวทางการพัฒนาที่แต่ละฝ่ายต่างก็มีข้อขัดแย้งกันอยู่เป็นจำนวนมาก ความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนานี้ อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ การมองสภาพความด้อยพัฒนา (underdevelopment situations) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา (developmental strategies) และยุทธวิธีในการพัฒนา (developmental means)

3.1 สภาพความด้อยพัฒนา เกี่ยวกับสภาพความด้อยพัฒนานี้ ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีความเห็นแตกต่างกันทั้งในเรื่องคนด้อยพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา ในเรื่องคนด้อยพัฒนาฝ่ายแนวคิดทุนนิยมย้ำความด้อยพัฒนาของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความยากจนก็ดี หรือศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์ก็ดี ว่าเป็นผลมาจากความผิดพลาดบกพร่องส่วนตัวของบุคคลนั้น ๆ เช่น ความไม่รู้ การขาดทักษะ ความเกียจคร้านเฉื่อยชา ความไม่รับผิดชอบและความเสเพลต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ในทัศนะของทุนนิยมเกิดขึ้นจากเหตุของการขาดการศึกษา ขาดวินัยซึ่งเป็นผลมาจากค่านิยมทางสังคมที่บุคคลนั้น ๆ สังกัดอยู่ ดังนั้นวิธีการแก้ไขก็คือ ให้การศึกษา บังคับให้อยู่ในระเบียบวินัย และทำการเปลี่ยนแปลงค่านิยมบางอย่างของสังคมเสีย ส่วนฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมนั้น เนื่องจากมีความเชื่อว่าบุคคลทุกคนแม้จะมีความประพฤติไม่ดีบางอย่างแต่ก็มีความรักดีหรืออยากเป็นคนดีเหมือนกัน ดังนั้น ฝ่ายนี้จึงไม่ยอมโทษที่ตัวบุคคลเป็นหลัก แต่กลับโทษที่ระบบโดยมองว่าสภาพแวดล้อมของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองต่างหากที่เป็นตัวกำหนดภาวะด้อยพัฒนาต่าง ๆ ให้กับบุคคล แม้บุคคลแต่ละคนจะพยายามดิ้นรนต่อสู้ เพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างไรก็ตาม โอกาสที่จะทำได้สำเร็จนั้นมีน้อย ถ้าหากภาวะครอบงำเรื่องโครงสร้างทั้งหลายยังไม่ได้เปลี่ยนแปลง ดังนั้นวิธีการแก้ไขก็คือการเปลี่ยนระบบโครงสร้างเสียใหม่ เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสพัฒนาตัวเองและสังคมได้อย่างเสรีและเท่าเทียมกัน

ในเรื่องความคืบหน้าของประเทศ ฝ่ายแนวคิดทุนนิยมมองความคืบหน้าของประเทศว่าเป็นเรื่องขาดแคลนวัตถุดิบ และเทคโนโลยีที่จะใช้ในการพัฒนา ดังนั้นวัตถุดิบประปรังและวิธีการพัฒนาจึงย่ำเรื่องการส่งเสริมความเจริญทางวัตถุ ส่งเสริมการลงทุนต่างประเทศ ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จากต่างประเทศ และส่งเสริมคนไปเรียนต่อต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาค่าทุนและเทคโนโลยีที่คิดว่าขาดแคลน การส่งเสริมเหล่านี้ฝ่ายแนวคิดบ้านสังคมนิยมไม่เห็นด้วย เพราะจะทำให้ยากจนลง ทำให้ขาดประสิทธิภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น จนทำให้เกิดสภาพเมืองขึ้นหรือกึ่งเมืองขึ้นในที่สุด ดังนั้น ฝ่ายแนวคิดบ้านสังคมนิยมแทนที่จะมองสภาพความคืบหน้าของประเทศว่าเป็นเรื่องขาดแคลนวัตถุดิบ และเทคโนโลยี กลับมองว่าเป็นเรื่องของการขาดแคลนเสรีภาพและประสิทธิภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นข้อกำหนดทางจำกัดหรือตัดทอนความสัมพันธ์กับต่างชาติ โดยเฉพาะประเทศทุนนิยมทั้งหลาย แล้วหันมายึดหลักการพึ่งตัวเองหรือยืนอยู่บนขาของตนเองเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป

3.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนา แม้ประเทศที่เดินตามแนวทางทุนนิยมและสังคมนิยมต่างก็กล่าวอ้างถึงเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาสังคมที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันเช่น ความเจริญทางวัตถุ เสรีภาพ เสถียรภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม แต่ยุทธศาสตร์ในการกำหนดจุดหนักจุดเบาในแต่ละเป้าหมายนั้นแตกต่างกัน

ในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความเจริญทางด้านวัตถุให้กับสังคม ฝ่ายที่มีแนวคิดบ้านทุนนิยมมักจะเน้นเรื่อง ประสิทธิภาพของความเจริญ (efficiency of growth) แต่ฝ่ายสังคมนิยมมักจะย่ำถึงเรื่อง ความเสมอภาคของความเจริญ (equity of growth) การที่แต่ละฝ่ายมีจุดหนักจุดเบาแตกต่างกันนี้ ก็เนื่องจากการมีความเชื่อและเหตุผลแตกต่างกัน ทางฝ่ายแนวคิดบ้านทุนนิยมเชื่อว่า การพัฒนาจำเป็นที่จะต้องกระทำอย่างมีประสิทธิภาพ และผลของการทำอย่างมีประสิทธิภาพนี้จะทำให้สังคมร่ำรวยไปด้วยวัตถุเครื่องใช้ต่าง ๆ จนคนทุกคนในสังคมมีอยู่มีกินกันได้อย่างสบายไม่ขาดแคลน การที่จะสร้างประสิทธิภาพดังกล่าวได้ก็จำเป็นต้องใช้คนเก่งมีความสามารถมาทำงาน คนที่ไม่เก่งไม่มีความสามารถต้องไม่เลือกใช้หรือต้องเก็บไว้ปล่อยแถวเป็นกรรมกรเป็นกสิหรือไม้ก็ตงงานไป ความคิดเช่นนี้ฝ่ายที่เดินตามแนวทางสังคมนิยมไม่เห็น

ด้วยเพราะเป็นการกดขี่แรงงาน โดยให้เกียรติให้เปรียบกับฝ่ายที่มีทุนมีเทคนิคมากเกินไป ผลงานหรือผลผลิตส่วนใหญ่ของสังคมมักถูกตามความเป็นจริงแล้วเป็นผลงานของผู้ใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ คนงานหรือกรรมกรควรได้สิทธิและได้เกียรติมากกว่าคนอื่น ประสิทธิภาพของการทำงานตามที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมว่านั่นจริงๆ แล้วจะไม่เกิดขึ้นถ้าหากคนทำงานขาดกำลังใจหรือขาดพลังหมู่ (group efforts) ที่จะร่วมแรงกัน ดังนั้นประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องของพลังหมู่พลังกลุ่มสังคม มากกว่าเรื่องเทคนิคหรือคนที่รู้เทคนิคตามที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมเห็นว่าสำคัญ การกระจายผลผลิตก็เช่นกัน ฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมไม่เชื่อว่าการกระจายผลผลิตในสังคมจะเป็นไปอย่างอัตโนมัติตามที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมเชื่อ ทั้งนี้เพราะสังคมไม่ได้เป็นระบบที่สมบูรณ์แต่เป็นระบบผูกขาดยึดตอนอยู่ในตัวมันเอง ผลผลิตที่ผลิตได้จึงไม่มีแนวโน้มที่จะกระจาย แต่กลับจะมีแนวโน้มที่จะรวมศูนย์ทำให้คนรวยยิ่งรวยมากขึ้น และคนจนยิ่งจนลง

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเสถียรภาพของสังคม ฝ่ายที่มีแนวคิดด้านทุนนิยมและสังคมนิยมต่างก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน จุดต่างที่สองฝ่ายมีอยู่ก็คือเรื่องมูลเหตุและวิธีการสร้างความเป็นระเบียบให้กับสังคม ทางฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมเชื่อว่าคนเรามีคัมภีร์ชีวิตละเล้ากันไป จะทำให้คนส่วนใหญ่หรือคนทุกคนเป็นคนดีนั้นเป็นไปได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการระเบียบควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลไว้ เพื่อไม่ให้เกิดการล้ำเส้นหรือละเมิดสิทธิและผลประโยชน์ของบุคคลอื่น การกำหนดระเบียบกฎหมายนี้ถือเป็นงานและหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของรัฐในด้านการควบคุมทางสังคมที่นอกเหนือจากจารีตประเพณีและศาสนา ส่วนทางด้านแนวคิดฝ่ายสังคมนิยมกลับเห็นว่าการใช้ระเบียบกฎหมายนั้นนอกจากจะเป็นการแก้ไขปัญหาสังคมที่ไม่ค่อยจะถูกจุดถูกเหตุแล้ว กฎหมายและระเบียบทั้งหลายยังมีแนวโน้มที่จะเป็นเครื่องมือของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งที่ใช้อำนาจเปรียบหรือกดขี่อีกชนชั้นหนึ่งหรือพวดย่างง่ายๆ ว่าการใช้กฎหมายนอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุที่ยังไม่พอ กฎหมายยังเป็นตัวเพิ่มเหตุเพิ่มปัญหาให้กับสังคมอีกด้วย ทั้งนี้เพราะกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายมักจะขาดความเป็นกลางและเป็นธรรมเสียส่วนใหญ่ ดังนั้นในทัศนะของแนวคิดด้านสังคมนิยมจึงมีความเชื่อว่า ความมีระเบียบเรียบร้อยและเสถียรภาพของสังคม ไม่ได้อยู่ที่กฎหมายและการ

บังคับใช้กฎหมายเป็นหลัก แต่อยู่ที่ความยุติธรรมทางสังคม ที่ไต่ถามความยุติธรรมที่นั้นย่อมขาดระเบียบและขาดเสถียรภาพทางสังคมในที่สุด

ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสรีภาพซึ่งเป็นจุดหนักของฝ่ายแนวคิดค่านิยม และเป็นที่มุ่งหักถ่วงหรือโจมตีฝ่ายแนวคิดค่านิยมว่าผูกแต่ความเสมอภาคและความยุติธรรมแต่ไม่พูดถึงเสรีภาพส่วนบุคคลเลยนั้น ฝ่ายแนวคิดค่านิยมถือว่าเสรีภาพนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่สุด บางคนถึงขนาดที่พูดว่าถ้าขาดเสรีภาพแล้วสูญตายเสียดีกว่า เพราะชีวิตจะไม่มีจุดหมาย จะเหมือนกับสัตว์ ที่ถูกจองจำอยู่ในกรงขังตลอดเวลา เสรีภาพส่วนบุคคลที่ฝ่ายแนวคิดค่านิยมพูดถึงนี้ ส่วนมากหมายถึงความพึงพอใจที่จะทำอะไรก็ได้โดยให้อยู่ในกรอบของกฎหมายที่วางไว้ก็เป็นอันใช้ได้ เสรีภาพตามความพึงพอใจนี้ ทางฝ่ายแนวคิดค่านิยมถือว่าเป็นเสรีภาพที่ไร้ความรับผิดชอบและเห็นแก่ตัว ทั้งนี้เพราะกฎหมายไม่อาจควบคุมการใช้เสรีภาพเช่นนี้ได้ทุกจุดทุกขณะ ผลของการไม่ใช้เสรีภาพเช่นนี้จะทำให้เกิดความวุ่นวายและเดือดร้อนแก่สังคมในที่สุด ดังนั้นเสรีภาพจึงต้องควบคู่กับความรับผิดชอบต่อวินัย การที่จะพูดถึงเสรีภาพโดยไม่พูดถึงความรับผิดชอบต่อวินัยเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในวิสัยความเป็นจริง และวิสัยความเป็นจริงนี้จะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของเสรีภาพว่ามีอยู่จริงแค่ไหนเพียงใด คนรวยคนจนหรือบุคคลที่มีฐานะต่างกัน แม้กฎหมายจะให้สิทธิเท่ากัน แต่ก็จะมีเสรีภาพในการใช้สิทธินั้นต่างกัน สิทธิทางกฎหมายเมื่ออยู่กับคนฐานะหนึ่งก็อาจจะกลายเป็นอภิสิทธิ แต่เมื่ออยู่กับคนอีกฐานะหนึ่งสิทธิอันนี้อาจกลายเป็นเรื่องไร้สิทธิไร้ความหมายไปก็ได้ ทั้งนี้เพราะขาดเงื่อนไขความเป็นจริงทางฐานะเศรษฐกิจและสังคมที่จะสนับสนุนการใช้สิทธินั้น ๆ ดังนั้นเสรีภาพของคน ๆ หนึ่งอาจหมายถึงความสุขสบายโดยไม่ต้องทำงาน แต่สำหรับคนอื่นอีกคนหนึ่งอาจหมายถึงความอดอยากและการทำงานหนักเมื่อเป็นเช่นนั้นในทัศนะของฝ่ายแนวคิดค่านิยม เสรีภาพจะต้องอยู่ควบคู่กับวินัยและเงื่อนไข ความเป็นจริงของฐานะบุคคล เสรีภาพที่จะไม่มีเงื่อนไขไม่มีขอบเขตสามารถทำตามความพึงพอใจนั้นมีอยู่อย่างเดียวคือเสรีภาพที่ต้องการทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

3.3 ยุทธวิธีการพัฒนา จากความแตกต่างระหว่างแนวคิดค่านิยมและสังคมนิยมเกี่ยวกับการมองสภาพความด้อยพัฒนาและยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว ทำให้ทั้งสองฝ่าย

ทั้งก็มีจุดหนักในการเลือกใช้ยุทธวิธีในการพัฒนาแตกต่างกัน ในด้านแนวคิดฝ่ายทุนนิยม เนื่องจากจุดหนักของการพัฒนาย้ำเรื่องเสรีภาพและการแข่งขัน ดังนั้นวิธีการพัฒนาจึงเน้นเรื่องบทบาทของส่วนเอกชนที่จะดำเนินการพัฒนาให้กับสังคม โดยฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมมีความเชื่อว่าผลการแข่งขันในต้นเอกชนนั้นนอกจากจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตแล้ว ยังทำให้เสรีภาพส่วนบุคคลสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกลิดรอนหรือตัดทอนจากการแทรกแซงของรัฐ ดังนั้น ความหมายของคำว่าเสรีภาพที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมทรวงแห่นและเทอททุนเป็นพิเศษ จึงมีความหมายสองด้าน คือ ความพึงพอใจส่วนบุคคลกับการปลอดจากการแทรกแซงของรัฐ บทบาทและหน้าที่ของรัฐในทางเศรษฐกิจ ตามหลักการแล้วเป็นสิ่งที่ไม่ควรมีหรือไม่ควรทำ หรือควรมีน้อยที่สุด รัฐควรเป็นตัวกลางหรือคนกลางในการพิทักษ์รักษาระบบการแข่งขัน เป็นคนคอยไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้การแข่งขันเป็นไปอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์และมีความยุติธรรม

ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจการแข่งขันดังกล่าว ฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมคัดค้านทั้งในหลักการและความเป็นจริง ตามสภาพความเป็นจริง ฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมเห็นว่า บทบาทคนกลางของรัฐตามที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมกล่าวอ้างนั้น เป็นบทบาทที่ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงเป็นการกล่าวอ้างที่เลื่อนลอย ทั้งนี้เพราะรัฐและกลไกของรัฐนั้นนอกจากจะไม่สามารถเป็นกลางในทางปฏิบัติแล้วยังเป็นตัวแทนหรือตัวสะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ของชนชั้นใดชั้นหนึ่งโดยเฉพาะ ในระบบทุนนิยมรัฐคือตัวสะท้อนของกลุ่มผลประโยชน์ฝ่ายนายทุนและเป็นเครื่องมือให้กับฝ่ายนายทุนมากกว่าฝ่ายอื่น ในหลักการการแข่งขันก็เช่นกัน ฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมเห็นว่าการแข่งขันที่บริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมว่าไว้นั้นไม่มี ทั้งนี้เพราะตัวการแข่งขันเองเมื่อมีการพัฒนาไปถึงขั้นตอนหนึ่งจะกลายเป็นการผูกขาดระบบนายทุนนิยมที่ใช้กันอยู่ถ้าไม่กลายเป็นทุนนิยมผูกขาดก็จะกลายเป็นทุนนิยมขุนนาง หรือเป็นทั้งสองอย่างพร้อมกันไป ทั้งนี้แล้วแต่สภาพเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองของแต่ละสังคมที่นำเอาแนวทางการพัฒนาด้านทุนนิยมมาใช้

4. พัฒนาการด้านรูปแบบ

เนื่องจากลักษณะการแข่งขันไม่ได้เป็นไปตามแบบการแข่งขันอย่างเสรีบริสุทธิ์ และผลของการแข่งขันก็ไม่สามารถทำให้เกิดการกระจายประโยชน์ไปยังกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างทั่วหน้าตามที่ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมได้คิดไว้ในหลักการ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบบางอย่างของฝ่ายทุนนิยมจึงเกิดขึ้น โดยหันมายอมรับความจำเป็นในการแทรกแซงของรัฐด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งก็หันมาหาเรื่องสวัสดิการของแรงงานและประชาชน ในการยอมรับการแทรกแซงของรัฐนั้น ฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมถือว่าคนไม่ได้เปลี่ยนแปลงหลักการเดิมของตน การแทรกแซงที่ยอมรับก็เป็นเพียงระดับการอนุญาตให้รัฐเข้ามาบีบหนทางในการกำหนดกฎเกณฑ์บางอย่าง เพื่อให้การแข่งขันเป็นไปอย่างมีระเบียบและยุติธรรมมากขึ้นเท่านั้นเอง ดังนั้น รัฐในความหมายของฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมก็ยังคงเป็นรัฐที่เป็นกลางที่ยังยืนอยู่บนผลประโยชน์ขัดกัน ไม่เอนเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หน้าที่ของรัฐในลักษณะนี้เรียกว่าหน้าที่กำหนด (regulatory function) ไม่ใช่หน้าที่แทรกแซงเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคมอย่างที่ฝ่ายแนวคิดด้านสังคมนิยมเข้าใจและต้องการให้เป็นไปเช่นนั้น

การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ตามทัศนะของฝ่ายแนวคิดด้านทุนนิยมนั้นเป็นไปได้ในระดับของการให้สวัสดิการแรงงานและประชาชน ซึ่งตนยอมรับให้เป็นหน้าที่ของรัฐได้อย่างสมบูรณ์ แต่ก็ไม่ได้สมบูรณ์ถึงขั้นที่จะต้องเป็นรัฐสวัสดิการแบบสังคมนิยมที่แรงงานหรือประชาชนส่วนใหญ่ต้องเข้ามาเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตทั้งหลาย การยอมรับบทบาทของรัฐไม่ว่าในด้านการกำหนดกฎเกณฑ์การแข่งขัน (regulatory capitalism) หรือด้านสวัสดิการสังคม (welfare capitalism หรือ social capitalism) นี้ เป็นรูปแบบส่วนใหญ่ของระบบทุนนิยมในปัจจุบันที่ได้วิวัฒนาการมาถึงขั้นนี้ ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่เดินตามแนวทางด้านทุนนิยม บางครั้งบางประเทศก็พยายามที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามนี้ แต่จะเป็นไปได้หรือสำเร็จแค่ไหนเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองของประเทศนั้น ๆ เป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความเป็นกลางของรัฐและกลไกรัฐที่จะเป็นตัวกำหนดการที่สำคัญที่สุด ถ้าหากรัฐและกลไกของรัฐไม่เป็นกลาง โอกาสที่จะทำหน้าที่หรือบทบาทด้านการกำหนดและด้านสวัสดิการดังกล่าวก็ย่อมจะน้อยหรือไม่ได้ผลในที่สุด

สำหรับฝ่ายแนวคิดต้านสังคมนิยมนั้น แม้จะมีความเชื่อในเรื่องการเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ ในปัจจัยการผลิตตรงกันก็ตาม แต่วิธีการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในขั้นนั้นแตกต่างกัน โดยฝ่ายหนึ่งถือวิธีการปฏิรูปอีกฝ่ายหนึ่งถือวิธีการปฏิวัติของประชาชนเป็นหลัก ฝ่ายที่ถือวิธีการปฏิรูปส่วนมากเป็นพวกสังคมนิยมประชาธิปไตย (social democrats) ที่มองการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของ “เบื้องบนสู่เบื้องล่าง” (top-down) และวิธีค่อยเป็นค่อยไปแบบรัฐสภา ดังนั้นฝ่ายปฏิรูปจึงเป็นพวกที่พยายามเข้าร่วมวิธีการแข่งขันแบบเลือกตั้งกับฝ่ายอื่น ๆ โดยหวังว่าการแข่งขันจะเป็นไปอย่างยุติธรรมและตนจะชนะการเลือกตั้งได้ในวันใดวันหนึ่ง ส่วนฝ่ายปฏิวัตินั้นเห็นว่าการแข่งขันนั้นเป็นไปไม่ได้ ทราบใจที่อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมนิยมยังคงอยู่ในมือของชนชั้นนายทุนและขุนนางที่คุมระบบอยู่ วิธีการเปลี่ยนแปลงสังคมจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่างก็ทำไม่ได้แม้จะชนะการเลือกตั้งหรือเป็นรัฐบาลก็ตาม ทั้งนี้เพราะระบบโครงสร้างเดิมของสังคมนิยมยังคงอยู่ การปฏิรูปภายใต้ระบบโครงสร้างเดิมนำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงจนผู้ที่มีแนวคิดปฏิรูปต้องเปลี่ยนแนวคิดหรือขายตัวให้กับระบบเดิมหรือไม่ก็ต้องถูกทำลายในที่สุด

5. สรุป

จากการเสนอวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาในแง่ทางเลือกของสังคมนิยมอย่างค่อนข้างสรุปรวบรัดข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาของสังคมนิยมมักจะอยู่นอกเหนือเจตนาหรือความต้องการของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพราะสังคมนิยมประกอบด้วยบุคคลหลายกลุ่ม และแต่ละกลุ่มสังคมนิยมก็จะมีแนวคิดประโยชน์ต่างกันและขัดกัน การที่สังคมนิยมใดตัดสินใจเลือกเดินทางใดแนวทางหนึ่ง ถ้าหากเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการและความเป็นจริงของคนส่วนใหญ่ของสังคมนั้นแล้ว ความมั่นคงในแนวทางและเสถียรภาพในทางการเมืองก็มักจะเกิดขึ้น ความล้มเหลวของการพัฒนาและการขาดเสถียรภาพทางการเมืองในประเทศด้อยพัฒนา ถ้าไม่เกิดจากการเลือกแนวทางการพัฒนาผิดพลาดก็มักจะเกิดจากการปฏิบัติตามแนวทางผิดพลาด ดังนั้น การแก้ไขปัญหการพัฒนาประเทศจึงจำเป็นที่จะต้องดูที่ตัวเหตุปัญหาที่แท้จริงว่าคืออะไร

หนังสืออ่านประกอบ

- Berger, Peter L. *Pyramids of Sacrifice*. New York : Doubleday Garden City, 1976.
- Cockcroft, James D., Frank, Andre Gunder, and Johnson, Dale L. *Dependence and Underdevelopment*. New York : Doubleday Garden City, 1972.
- Elliott, Charles. *Patterns of Poverty in the Third World*. New York : Praeger Publishers, 1975.
- Goulet, Denis. *The Cruel Choice*. New York : Atheneum, 1975.
- Hayek, Friedrich August Von. *The Road to Serfdom*. Chicago : University of Chicago Press, 1944.
- Schumpeter, Joseph Alois. *Capitalism, Socialism and Democracy* (3rd. ed.). New York : Harper, 1950.
- Wilber, Charles K. *The Political Economy of Development and Underdevelopment*. New York : Random House, 1973.